

Civilno društvo u posttranzicijskim društvima

„Novi talas“ demokratizacije političkih subsystema koji je, polazeći od tranzicijskih procesa u Srednjoj i Južnoj Evropi u 80 - tim godinama prošlog vijeka, poprimio globalne dimenzije, praktički dotičući sve regione svijeta, intenzivirao je u polivalentnom smislu spoznajni interes za političke, religijske, etničke i kulturne konsekvence datog procesa. U analitičko polje posmatranja, pri tome, dolaze ne samo „razlozi za propast autoritarnih i totalitarnih sistema“ nego, prije svega, i „forme i etape promjene socijalnog sistema“ i sa tim povezane „šanse i rizici konsolidacije mladih demokratija“ (Lauth, Merkel, 1997: 1). U pravilu, sa tim dospijevaju svi socijalni akteri u fokus diskurzivne analize, koji su u dinamici sistemskih promjena i za konsolidaciju demokratije od primarnog značaja: socijalni pokreti, grupe za ljudska prava i disidentske grupe, sindikati, crkva, nezavisni mediji, interesne grupe.

Moderno funkcionalno diferencirano društvo se razvilo kroz demokratske procese tranzicije - *rastuća funkcionalna diferencijacija, instrumentalna racionalizacija i politička mobilizacija* - u društvo koje je karakterizirano kroz vrlo visok nivo kompleksiteta, pluralizma i multikulturalnosti. Od početka 80 - tih godina prošlog vijeka na jedan način uvećao se obim segmentiranja, diverzifikacije i partikularizacije kroz sistemske mijene, sociostrukturalne promjene i ekonomske preokrete, tako da je moderno društvo pogodeno ekstremnim procesima destrukcije, dezintegracije i delegitimizacije (Müller, 1997: 327). Ne treba previdjeti ni djelimično oligarhijsko klijentelističku unutrašnju strukturu političkih partija i socijalnih pokreta na jednoj, te frustracije i socijalnu apstinenciju pojedinačnih socijalnih grupa s obzirom na upravljačke deficite države na drugoj strani.

Tranzicija političkog subsystema u konfliktno podijeljenim društvima

Na ovom mjestu bi bilo poželjno apostrofirati dvije teze koja se odnose na socijalnu dinamiku etnički i religijski podijeljenih društava: Prva se odnosi na relaciju između konfliktnosti i diferenciranja funkcionalnih sistema. Sa obzirom na činjenicu visokog stepena diferencijacije radikalno sekulariziranog, multikulturalnog, segmentiranog i pluralističkog društva i obevzređivanja matrice jednog nekonfliktnog totaliteta funkcionalno diferenciranog društva značajno su porasli njegovi destruktivni i konfliktni resursi. Posebnosti ovako karakteriziranog društva, prije svega, kroz netransparentne

konfiguracije veoma diferenciranih stavova, paradigmi ponašanja i interpretacija kao i determinacija vrijednosti, konstantno su uslovljene kroz mnoštvo religijskih, kulturoloških, socijalnih, etničkih i političkih faktora. Atomiziranjem i lokaliziranjem organizovanog civilnog društva interpretira se istina kao značajan gubitak uticaja, ali se, s druge strane, dopušta nastajanje lokalnih enklava, sa pažnje vrijednim, disidentskim aktivitetima i demokratskim resursima (Merkel, 2000: 23). Globalno društvo se sada treba nositi sa rastućim i tendencijalno okrutnijim borbama različitih grupiranja oko diferenciranih, sadržajno, isto tako, međusobno konfrontiranih zahtjeva. Konfliktne grupe streme za participacijom u oskudnim resursima, za mobilizacijom i širenjem njihovih pozicija, za priznavanjem vlastitih interesa i za političkom moći, da bi time realizirale vlastite ciljeve na različitim nivoima političkog sistema u društvima sa religijskim i etničkim konfliktima. Takva nastojanja se ostvaruju od i između institucionalizovanih i neinstitucionalizovanih grupisanja. Konflikti se zaoštravaju unutar pojedinačnih funkcionalnih oblasti politike, prava, ekonomije, kulture: „Ova diverzifikacija konfliktnih frontova nije s jedne strane [.....] ublažila opasnost subordinacije manjine kroz jednu homogenu većinu. S druge strane, mi se otuda suočavamo sa jednom kvantitativnom progresijom opšteg nivoa agresivnosti, koja se kauzalno rezultira iz socijalnih frustracija koje, isto tako, rastu sa tendencijalnom nemogućnosti zadovoljavanja mnogostrukih i konfliktnih zahtjeva“ (Müller, 1997: 326). Stabilitet socijalnog poretka i još manje legitimnost političkog sistema se ne zasniva ni u kom slučaju samo „na kroz njih ovaploćene vrijednosti slobode i političke jednakosti“ (Merkel, Puhle, 1999: 177). U istoj mjeri se, na taj način, zaoštrila i fundamentalna problematika legitimnosti modernog sekularno organizovanog društva, tako da to političkim elitama moći sve teže pada da njihove političke paradigme moći i strategije moći u odnosu prema apatičnoj društvenoj većini opravdaju (Merkel, Puhle, 1999: 177). Bitna ugrožavanja za legitimacijsku osnovu moderne demokratije u društvima u tranziciji rezultiraju se, pored ostalog, iz kulturne, ekonomske i socijalne nerazvijenosti, iz jednog manje diferenciranog i slabog civilnog društva, iz virulentnih etničkih, socijalnih, kulturoloških i religijskih konflikata. Samoorganizacija duž etničkih i religijskih lojaliteta u uslovima socijalne anomije je u etnički i religijski podijeljenim društvima sasvim racionalna strategija preživljavanja, obzirom da je etnički ili religijski identitet jednostavnije mobilizirati i pošto on vodi prema homogenim, kroz emocionalne

relacije između članova, održavajućim zajednicama solidariteta i netolerancija prema drugim grupama.

Druga konstatovana teza cilja na odnos između demokratije, političkog sistema i civilnog društva. Fenomen izdiferenciranja i diverzifikacije države od društva i iz toga rezultirajuća problematika delegitimiranja i dezintegracije predstavlja za mnoge teoretičare (Habermas, Honneth, Walzer, Taylor, Demirovic) „krizu upravljanja socijalnom državom“. Neki od njih posežu, uvažavajući, pri tome, pluralitet važenja zahtijeva konkurirajućih grupa u vezi sa ovaploćenjem njihovih interesa, za nužnost minimalnog demokratskog konsenzusa i zahtijevaju jačanje demokratskog modela djelovanja. Prilikom prosuđivanja demokratskih funkcija civilnog društva treba praviti razliku između takvih grupa i udruženja koji ekskluzivno produciraju socijalni kapital samo za etnički ili religijski segmentirane zajednice, i takvih organizacija koje socijalni kapital produciraju i time ga akumuliraju za sekularizovano društvo kao totalitet (Merkel, 2000: 27).

Ipak, što je šire uznapredovala demokratska izgradnja javnih institucija i što su političke partije i interesna udruženja u društvima u tranziciji pustile dublje korijene, utoliko su snažnije konsolidirajuće šanse za modernu demokratiju u istim društvima. Jer, demokratski pojmljeno oblikovanje stavova i želja u parlamentima, partijama i udruženjima upravo je upućeno na „importiranje neformalnih javnih mišljenja“, kako se ona mogu samo izvan „struktura jedne na moć orijentisane političke javnosti oblikovati“ (Habermas, 2001: 27). Rastući broj proaktivnih građana sebe više ne vidi u njihovim interesima reprezentovanim, kroz institucije parlamentarnog sistema i kroz od njih izabrane i sa obavezom vladanja opunomoćene elite, što se manifestuje kroz „rastuću tendenciju suzdržavanja od participacije u izborima. Nezadovoljstvo se reflektira u regresivnom načinu ponašanja, u okretanju privatnoj sferi i hedonističkim stilovima života“ (Müller, 1997: 328). Kao posljedice datog razvoja rezultiraju se ozbiljni socijalni rizici, kao što su gubitak civilnodemokratskog resursa i osamostaljivanje političke moći, koji, demokratske osnove legitimnosti *Političkog* u društvima sa etničkim i religijskim konfliktima, dovode u pitanje. Iz ovih razloga, logično je, konsekventno se opirati ovdje opisanom razvoju. Inkludiranje jednog, kao „subsumacija različitih aktera u jednoj komunitarnoj sferi sa vlastitom interakcijskom dinamikom i vanjskim djelovanjem, pojmljenog civilnog društva daje mogući doprinos stabiliziranju i institucionaliziranju“ (Lauth, Merkel, 1997: 1) demokratije u društvima u tranziciji. U pravilu, otuda dolaze u

fokus istraživanja klasični politički i socijalni akteri: vlada i opozicija, militarne strukture, političke partije i udruženja. Ovo, pri tome, pokazuje da s tim još dugo neće biti obuhvaćeni svi djelatni akteri „koji su u dinamici sistemskih promjena i za konsolidaciju demokratije od epistemološke bitnosti. Jer su socijalni pokreti, inicijative za ljudska prava, pored drugih asocijacija, unutar isto tako involvirani, kao već dugo postojeće institucije u obliku crkava ili informativnih medija“ (Lauth, Merkel, 1997: 2). Pod datim kontekstualnim uslovima demokratija se može konsolidirati samo kroz osnaživanje konsenzusa elita o fundamentalnim pretpostavkama, o vrijednostima i proceduralnim pravilima demokratije, o razvoju intermedijernih organizacija između društva (Lebenswelt) i države (Politik und Ökonomie), o vitaliziranju proaktivnog civilnog društva i o izgradnji socijalno pravednijih, tržišno ekonomskih institucija. Na ovaj način će politički subsistem biti demokratizovan i dekonstruisan i doveden u stanje da može ponuditi materijalna i simbolička dobra i životne šanse, koje od njega građani očekuju, tako da se legitimacijska osnova datog socijalnog poretka napaja iz stalnog prirasta mnoštva diferenciranih izvora i motiva (Merkel, Puhle, 1999: 248).

Matrica civilnog društva je pokušavala da ponudi drugu alternativu u relaciji prema gore skiciranoj situaciji. Razmatranja o specifičnoj relevantnosti civilnodruštvenih aktera i resursa za proces demokratske stabilizacije u duboko podijeljenom, konfliktnom društvu kao u Iraku, Bosni i Hercegovini, Libanonu, Kipru, Indiji, Siriji involviraju ontološku refleksiju, koja treba da preskriptivno konotira demokratske resurse civilnog u odnosu prema konfliktnim potencijalima datih društava. Ipak, jer takva normativna koncepcija civilnodemokratskog može biti falsificirana – neistinito objašnjena – kada pretpostavlja uzak, ako ne već tautologijski odnos između obje kategorije, te je nužno bliže opisati inkomenzurabilitete i kompatibilnosti između civilnog društva i demokratije (Lauth, 2003: 40). U suštini, dostignuti nivo etničkih ili religijskih napetosti tranzicijskog društva je, isto tako, od značajnog uticaja na evolutivne šanse i forme civilnodemokratskih resursa. U etnički segmentiranom društvu etnički kapital produkuje znatnu socijalnu indntitetsku i mobilizirajuću snagu sa ambivalentnim smislom za civilnodemokratske resurse (Merkel, 2000: 26). U diskursima o civilnom društvu dolaze, prije svega, do izražaja pozitivne funkcije civilnodruštvene infrastrukture za demokratiju. Mogući demokratsko teorijski problemi se ponekad zanemaruju u raspravama o diskursu civilnog društva (Lauth, 2003: 40). Ove dimenzije, koje apostrofiraju problematične strane civilnog društva u etnički i religijski

podijeljenim društvima u fokusu demokratske evolutivnosti, mogu se sažeti kao: Proaktivno i virulentno civilno društvo može, pod određenim kontekstualnim uslovima, doprinjeti društvenoj, političkoj i etničkoj polarizaciji, posebno kada ne postoji integrirajuće, u smislu organizacije, globalno demokratsko civilno društvo. U slučaju da je jedno društvo karakterizirano kroz etnički odvojene klasifikacijske strukture, koje mi veoma apostrofirano poznajemo iz Libanona, Kipra, Kašmira, Sirije, komunikacijska razmjena može biti poremećena ili se međusobno priznavanje dovodi u pitanje. Uz rastući intenzitet ove pozicije smanjuje se sukcesivno mogući civilnodemokratski karakter jednog takvog društva; građani države nemaju povjerenja u političke institucije, niti u lokalne političke aktere, ukoliko oni ne predstavljaju vlastitu etničku zajednicu i tada samo veoma ograničeno.

Ali, isto tako, u društvu se polarizacija može rezultirati sa obzirom i na druge konfliktne strukture koje su povezane sa različitim ovlastima implementacije i diferenciranim aspiracijama važenja. Pri tome se misli o tendencijalno fundamentalistički orijentisanim religijskim, političkim i etničkim konfliktima, koje poznajemo iz kontekstualnih uslova u Libanonu, Rudani, Burundiju, Kašmiru. Odsustvo demokratske političke socijalizacije i demokratske kulture, demokratskog načina regrutovanja političkih elita, što involvira postojanje vrijednosti: participativnosti, tolerancije, nenasilja, poštivanja različitosti, jeste manifestni problem u takvim društvima, jer to znači i odsustvo građanina kao autentične, autonomne i slobodne ličnosti. Značajno ograničenje jeste i činjenica da je ovaj društveni prostor stigmatiziran naslijeđem građanskih ratova, da etnički nacionalizam i religijski fundamentalizam instrumentalizirani u dnevno političke svrhe uvijek ovdje nalaze njihov socijalni substrat i imaju značajan mobilizatorski i integracijski potencijal za agregaciju nestabilnosti političke zajednice.

Civilno društvo, sa njegovim strategijskim potencijalom, može čak blokirati važne i kroz demokratske procedure osigurane reformske projekte. Sve dokle ovo djeluje na eficientnost političkih odluka, otuda doprinosi civilno društvo umanjenju političke legitimnosti vladajućeg poretka. Ovaj efekat je snažno pojačan principijelnim državnim skepticizmom, koji proizilazi iz prilično negativnih iskustava sa bivšim autoritarnim sistemom. Dato može značajno oštetiti legitimnost novoosnovanih demokratskih institucija i ugroziti demokratsko donošenje kolektivno obavezujućih odluka unutar političkih zajednica.

Civilno društvo oblikuje jedan javni, ali nikako bez moći - komunikativne, socijalne, političke - definisan socijalni prostor. Ono je strukturirano iz djelatnih socijalnih aktera sa vrlo diferenciranim kreativnim i artikulacijskim resursima, što se svodi na to, da isto tako unutar civilnog društva problematika moći i autoriteta postaje relevantna; jedno nepluralistično civilno društvo može za mladu demokratiju inkludirati opasnost, da onemogućava liberalno demokratske i pravno (državne) principe, ekskludira etničke manjine ili da pojačava postojeće etničke i religijske fragmentacije. Ove moguće „sjenovite“ strane civilnodemokratskih aktera pojašnjavaju da, kod vrednovanja demokratski podržavajućih funkcija civilnog društva, treba biti akribijski diferencirano između socijalnih aktera koji se ekskluzivno angažuju za etnički ili religijski segmentirane zajednice i takvih, koji se saglasno njihovom civilitetu zalažu za ukupno društvo.

Pored toga, postoji u civilnodemokratskim organizacijama i pokretima, koji nemaju unutarnji demokratski život ili pokazuju hijerarhijske strukture, autoritarni obrasci interpretacija i ponašanja. Ovo je u vezi s normativnom pozicijama, koje već nailaze na granice tolerancijske sposobnosti aktera civilnog društva. Entropija državnih institucija i kontrole nad instrumentima prisile, privatizacija nasilja i protunasilje su neodvojivi od autoritarnih struktura. Civilnodruštvene organizacije mogu ovdje svoju funkciju, da figuriraju kao „škola za demokratiju“ u smislu Tocqueville, ispuniti samo u vrlo maloj mjeri. Kao što autoritarne strukture mišljenja umanjuju vrijednosti tolerancije, one pridonose sinhrono i podrivanju etničke i religijske tolerancije. Polivalentan primjer za to su etničke i religijske organizacije u Indiji (Lauth, 2003: 40). Dokle god socijalni akter, sa potencijalno ekskluzivnim političkim programom, želi instalirati demokratiju i potom upotrebljavati upravo dostignutu institucionalnu moć da bi ostvario svoje ciljeve, vodiće ka transformaciji civilnih vrlina - tolerancija, fairness, nenasilje, sposobnost za kompromise, pouzdanost, empatija - u vlastitoj etničkoj zajednici i evoluiranju nasilnog potencijala nasuprot drugim etničkim, kulturnim ili rodnim zajednicama.

Zalaganja civilnodemokratskih aktera za građanska, ljudska prava kao i prava manjinskih grupa (etničkih, rasnih, rodnih, jezičkih) služe za zaštitu individuuma od posezanja države u privatnu sferu, osiguravaju autonomne životnosvjetske prostore i doprinose oblikovanju civilnih vrlina: tolerancija, nenasilje i respektovanje „Drugog“. Zbog tradicionalno slabe zaštite i kontrole ostvarivanja individualnih prava upravo ovakve aktivnosti civilnog društva daju bitan doprinos ukupnoj demokratizaciji i

socijalnoj integraciji socijalnih aktera, funkcija i uloga globalnog društva (Lauth, 2003: 41). Otuda civilnodemokratski akteri više ne bi smjeli reflektovati etničku polarizaciju globalnog društva, nego bi oni, kao model (re)produkcije vrijednosti, transparentnosti i civilnodemokratskog diskursa - dijaloga, autonomija, spremnost na kompromis, tolerancija, participacija, participativna demokratija, trebali postati. Ova deskripcija cilja u pravcu antinacionalistički usmjerenog, depolitizirajućeg, participativnog i proaktivističkog društva, koje prije svega, socijalno etičke i socijalno političke teme aktualizira u javnosti da bi na globalno društvenoj razini bile oblikovane pravednije i nediskriminirajuće strukture vlasti i mehanizmi moći.

Determinacija, u kojoj je mjeri civilno društvo sa njegovim demokratskim resursima i njegovim funkcijama nužno za demokratiju u društvima u tranziciji, zavisi od karaktera civilnog društva. Razumijevanja kontekstualno zavisnog vrednovanja civilnodemokratskih resursa u društvima u tranziciji manifestiraju se i kao uticaj na njihovo pozicioniranje u procesu konsolidacije demokratije i socijalnog poretka. Da li je i u kakvoj mjeri proaktivno civilno društvo sa njegovim demokratskim funkcijama zaista sposobno podržati klasične funkcije održanja sistema i funkcije adaptacije poretka, demokratske socijalizacije, participacije i regrutovanja političkih elita, je presudno zavisno od sljedećih faktora: od otvorenosti struktura političkog subsistema nasuprot civilnodemokratskim akterima, od vezanosti civilnodemokratskih grupa za političke partije, od konfiguracije stavova aktera civilnog društva prema državi i političkom subsistemu kao i od stanja etničkih, religijskih ili drugih primordijalnih konflikata (Croissant, Lauth, Merkel, 2000: 38). Izgradnja demokratskog društva može se eficientno odvijati samo u slučaju da ono dostigne ravnotežu između tradicije, posebnosti reformskog razvoja, političke kulture i podržavanja demokratskih normi i vrijednosti.

Radikalnodemokratska paradigma civilnog društva koju su razvili Dubiel, Frankenberg i Rödel, ponovo u fokus vraća diskurzivne analize „demokratsko pitanje“, odnosno prodemokratsko civilno društvo biva opisano i klasificirano kao procesualni projekt demokratije, pri čemu se, pod pojmom demokratije, misli na „cjelokupnost svih institucija i pravnih/etičkih normi, psihičkih i kulturnih potencijala za pacifikovanje društvenih konflikata“ (Dubiel, 1989: 109). Data civilnodemokratska paradigma se zasniva na demokratskoj participaciji proaktivnih građana, na osnovama političke jednakosti i autolegitimnosti „koja je orijentisana na uzajamno priznato i

samoograničavajuće subjektivno pravo na slobodu“ (Müller, 1997: 328). Radi se o kognitivno oblikovanom, racionalno fragmentiranom djelovanju proaktivnih građana i realizaciji životnosvjetskih mogućnosti djelovanja u suprotnosti prema institucionaliziranim strukturama politike. Na osnovu toga legitimnost mehanizama moći i formi vlasti kroz, „potpuno pretpostavljen demokratski modus rješavanja interesnih suprotnosti u mediju simboličkog praxisa, zahtijeva važenja i mogućnosti važenja između diferenciranih interesa, asocijacija i Političkog, treba biti konsenzualno odlučivana i ponovo određena“ (Thaa, 1996: 189). Sve dok je problem modernog funkcionalno diferenciranog društva „učiniti pristupačnom javnu sferu ili njeno ponovno otvaranje izvesti kroz energično stavljanje u pokret komunikacijskih prava u smislu snažnog diskursa u diferenciranim komunikacijskim arenama“ (Dubiel, 1989: 108), otuda se zasniva preskriptivno očekivanje racionalnih rezultata od *Političkog* „na interakcijskoj dinamici između institucionalno pojmljenog političkog oblikovanja stavova sa spontanom, kroz komunikacijsku moć amalgamiranim komunikacijskim tokovima jedne ne na stvaranje zaključaka programirane, u ovom smislu neorganizovane javnosti“ (Habermas, 1995: 625). Dakle, Politička javnost, u datom interakcijskom komunikacijskom sklopu, fungira kao preskriptivni pojam. Asocijacije, socijalni pokreti, mediji i socijalni kapital civilnog društva oblikuju primordijalni centar diskurzivno pojmljene komunikacijske mreže koja je nastala iz interakcijsko dinamičkog prožimanja autonomnih javnosti unutar različitih komunikacijskih arena. Takve asocijacije su se specijalizirale za to da kroz „produciranje i preradu pragmatiskih uvjerenja otkrivaju teme koje imaju društvenu relevantnost, usmjeravaju i koncentrišu doprinose prema kontingentnom rješavanju problema, interpretiraju vrijednosti i produciraju dobre razloge“ (Habermas, 1995: 625), odnosno zahtjeve važenja drugačijeg sadržaja i relativiziraju njihovu legitimacijsku matricu. Civilnodemokratske asocijacije same po sebi nisu komunikacijske arene, u kojima se donose kolektivno obavezujuće odluke, barem ne na državno političkoj ravni, pošto one raspolažu samo komunikativnom ali ne i političkom moći. Dakle, ne radi se o ostvarenju „neposredne“ deliberativne demokratije.

U funkcionalno diferenciranom društvu ne znači autonomija civilnodemokratskih aktera od države antinomiju prema istoj. Štoviše, dugoročno je potrebna efektivna pravna država, da bi civilnodemokratske resurse štitila i izoblikovala takve pravne i socijalne uslove na koje je civilno društvo upućeno zbog njegove postojane evolucije i

sigurne egzistencije (Merkel, 2000: 17). Matrica proaktivnog civilnog društva se okreće „svakako protiv klasičnog dualnog poimanja relacije između države i društva, koje državi uvijek daje prioritet u svrhu izvršavanja i ovapločenja vladajućeg nasilja nasuprot globalnom društvu“ (Müller, 1997: 328). U središtu socijalnog aktiviteta, nasuprot državnoj administraciji i ekonomskim sustavima razgraničenog civilnog društva, pokreće se pluralno strukturirana i autonomno oblikovana civilnodemokratska javnost. Ona pronalazi njeno životnosvjetsko fundiranje u networking dobrovoljnih, spontano nastalih društvenih asocijacija kao što su: civilne inicijative, organizacije za samopomoć, socijalni pokreti, nezavisni mediji. Civilno društvo je inkludirano, dakle, u međuprostoru između individualne privatne sfere i političko administrativnog kompleksa. S druge strane, civilnodemokratski akteri su involvirani u institucionalnu politiku i onda kada ne streme direktno prema osvajanju državnih pozicija. „Tek tada može jedna relativno nerizična dvostruka strategija komplementarne demokratizacije države i društva pojačati ne samo legitimacijsku osnovu demokratije, nego isto tako voditi prema jednom eficientnijem političkom upravljanju kroz socijalnu/političku participaciju socijalnih aktera“ (Merkel, 1999: 169). Za razvoj demokratije od presudne je važnosti i eliminisanje ksenofobije, stigmatizacije i fundamentalizma iz svakodnevnog diskursa, medija, obrazovanja, socijalizacije itd. Ovdje demokratiju treba posmatrati kao proces kroz koji se individuumi, nosioci građanskih prava i komunikativnih sloboda, preko nenasilnih oblika ponašanja, u arena i organizacijama organizuju da bi mali dio javnog dobra zajedno produkovali kao socijalni kapital i time stvorili uslove za pristup dobrima i resursima svim socijalnim grupama. Legitimacija bi u ovim slučajevima trebala služiti da zahtjeve socijalnih aktera učini vjerodostojnim, prema kojima postojeće demokratske institucije trebaju biti otvorene, da je institucionalna moć isto tako primjeljiva i da za normativni identitet društva konstitutivne vrijednosti i norme mogu biti realizirane samo preko pribavljanja legitimnosti za određene interese.

Civilnodemokratski diskurs je lociran u kontekst radikalno sekularizovanog društva i koncentriše se na pitanje socijalne komunikacije sa neizvjesnostima, rizicima i konfliktnim pluralitetima u sekulariziranom društvu. Proaktivni građani propituju, kroz diskurzivni praksis svakodnevnog života, ontološke osnove političke moći, prava, „navedenih zahtjeva važenja i modusa opravdavanja“ (Müller, 1997: 329). Politička moć vladajućih elita treba kroz diskurzivni praksis civilnodemokratskih aktera biti relativizirana i nanovo definisana: „Civilno društvo ne traži, dakle, nikakav supstitut u

novim mistifikacijama apriorističkih matrica legitimnosti kao što su razum, bog ili istorija. Ono samo treba permanentno proizvoditi njegove argumente važenja kao i njegove institucije“ (Müller, 1997: 329). Jer, samo se u mediju javnosti, razgovoru među građanima, u diskurzivnoj komunikaciji mogu problematizirati „argumenti važenja“ legitimnosti. Tome pripadaju antinomične preferencije životnih formi, ali, isto tako, i problem političke i socijalne nejednakosti (problem socijalne pravednosti u pristupu resursima, kolektivnim dobrima, vrijednostima, institucijama) treba biti uvažan.

Ovom iskustvu, u kontekstu jednog trajno, kroz konflikte destruktuiranog društva živjeti, i pak od pojednostavljenih i diskurzivno neverifikovanih normi i autoritarne interpretativne matrice morati odstupiti, suprotstavljaju se proaktivni građani u civilnodemokratskim arenama sa interaktivnim priznavanjem jednakih prava i sloboda svih društvenih aktera, „tako što ove slobode građana *unutar* civilnog društva i *nezavisno* od političke moći oblikuju javnu sferu“ (Dubiel, Frankenberg, Rödel, 1989: 101). Tako nastaje sfera *Političkog*, koja više ne razdvaja društvo i državu na dva konfliktna entiteta, nego je i sama locirana u životnom svijetu. U njoj se povezuje pluralnost svakodnevnog života sa spoznajom da interaktivno priznavanje jednakih prava i sloboda za sve građane otvara kontingentne prostore komunikacije i socijalnog djelovanja „koji dopuštaju komunitarne politički oblikovane djelatne mogućnosti kao i djelatne sposobnosti. Pri tome, nosioci jednakih prava slijede njihove vlastite norme i interese u jednom mnoštvu asocijacija i kreiraju tako pluralnost javnih sfera u sveukupnim društvenim interakcijskim sklopovima, koji se kao takvi ne mogu još dugo pojavljivati kao organizovani politički totalitet“ (Müller, 1997: 329). Civilno društvo nije homogen socijalni akter, nego je unutar sebe veoma heterogeno struktuirano.

Uticaji građanskih ratova i njihove implikacije, monolitnost i jačina etnonacionalističkih i religijskih socijalnih pokreta, nedovršeni procesi demokratizacije, uticaji internacionalnih i transnacionalnih NGOs, oblikuju kontekst unutar kojeg je locirano civilno društvo i demokratija u etnički i religijski podijeljenim društvima. Za tranzicijski kontekst takvih društva su, prije svega, od značaja obilježja koja o iskazima prema nacionalizmu, religijskom fundamentalizmu i „demokratskom projektu“ mogu ponuditi informacije kao i anticipirati mogućnosti, jačati (izvan)parlamentarnu opoziciju i time doprinosti proaktivnom civilnom društvu, koje može liberalizaciju političkog poretka dovršiti i istinsku demokratizaciju importirati u tranzicijski kontekst. To je utoliko više vrijedno pomena, jer su ovdje mnogi od pomenutih strukturalnih faktora

ekstremno problematični za uspješnu konsolidaciju i stabilizaciju demokratije u konfliktno podijeljenom društvu. Na prvom mjestu trebalo bi navesti duboke etnopolitičke konflikte i anomičnu segmentaciju globalnog društva (Götze, 2004: 210). Pored toga, oni su uz to indukovani veoma visokim nivoom agresivnog potencijala u diferenciranim subkulturama. Za demokratiju je, isto tako, destruktivna duboka diskrepanca između jednog višeg sloja i širih dijelova stanovništva koje živi u dubokom siromaštvu i socijalnoj bijedi i koje ima vrlo ograničene pristupe izvorima i simbolima moći i socijalnog blagostanja. Zbog toga se socijalni kapital, do sada, akumulirao samo segmentarno i nedovoljno u civilnodemokratskim resursima. Naprotiv, kumuliraju se religijska, etnička, socijalna i ekonomska problemska stanja koja se, osim toga, jednostrano koncentrišu na još uvijek jedne prema drugima segmentarno zatvorene i konfliktno suprotstavljene dijelove stanovništva.

Realistička i dinamička paradigma za civilno društvo, koja je najbliža takvom kompleksnom i konfliktnom realitetu i koja bi mogla biti prikladna kao pragmatika pomoć kod orijentacije, je matrica „infrastrukture za mir kao proces.“ Preskriptivna dimenzija civiliziranja konflikata apostrofira nenasilje kao instrument za rješavanje konflikata i orijentira društveni razvoj na pacifističke principe i mogućnosti, koji trebaju moralnu legitimaciju (Wogt, 1996: 116). Mir, ipak, ovdje nije obuhvaćen u skraćenoj verziji, nego u vrlo obuhvatnom smislu koji inkludira „pravednost“ i „pomirenje“. Ova predstava o pozitivnoj promjeni konfliktnih konstelacija bi mogla biti opisana sa pojmom *peacebuilding*, što mnogo više sadržajno obuhvata nego jednostavni rad na pomirenju i obnovi nakon ratnih događanja. Pri tome je pojmmljen dugotrajan preokret konfliktnog sistema, koji je karakteriziran kroz ekstremno razdvajajuće, neprijateljske i nasilne odnose između različitih etničkih i religijskih grupa, u pacifistički sistem koji ukazuje na pravednije i miroljubivije uzajamne odnose između nekad zavađenih grupa (Rüb, 2000: 196). Takvi odnosi omogućavaju da se konflikti rješavaju sa nenasilnim mehanizmima i da se sa njima konstruktivno postupa. Ovako skiciran scenario je, dakle, jedan dugotrajan put sa jednom ishodišnom tačkom i jednom predstavom cilja. Da bi se od početne tačke do cilja došlo potrebna je civilnodemokratska „infrastruktura“. Ona se sastoji od socijalne mreže asocijacija, pokreta i komunikacijskih arena, koji iz njihovih vlastitih odnosa i aktiviteta i iz, za njih, specifičnih socijalnih mehanizama anticipiranom cilju posuđuju postojanost i konzistentnost. Dakle, ovo je već niz konkretnih pretpostavki, kojim se dodaje još jedna:

Ova infrastruktura u konfliktnom kontekstu treba biti sama diskurzivno obrazložena i „kreativno se razviti iz kulture i konteksta, bez toga da njemu robuje“ (Rüb, 2000: 196). Ove preporuke usmjeravaju u pravcu antinacionalistički usmjerenog, depolitizovanog, participativnog i proaktivnog civilnog društva, koje bi, prije svega, socijalne, moralne i političke tematske komplekse trebalo postaviti u fokus diskurzivnog promišljanja, da bi se, otuda, na globano društvenoj ravni oblikovale pravednije i nediskriminirajuće strukture za sve članove političke zajednice. U političkom procesu civilno društvo zahtijeva involviranje NGOs u korist (izvan)parlamentarne opozicije i grupa za ljudska prava, da bi time, u dogledno vrijeme, mogli postaviti „vječnij“ vlasti nacionalističke i fundamentalističke sablasti u etnički i religijski podijeljenim društvima rigidne granice (Rüb, 2000: 148). Istovremeno, uzduž etničkih konfliktnih linija usmjereno društvo doprinosi zaoštavanju socijalnih polarizacija i etničkih podjela. Polarizacija etničkih i religijskih konfliktnih linija sadrži opasnost da etnička ili religijska grupa potčinjava drugu i njoj uskraćuje zaštitu građanskih prava na slobodu.

Civilnodemokratski resursi posjeduju u etnički i nacionalistički obojenim demokratijama s jedne strane, posebnu relevantnost za stabilizaciju demokratskog poretka, osobito što civilni prostor kondenzira u sebi interesna stanja mnogih socijalnih aktera i s tim u demokratskom pogledu ostvaruje centralnu funkciju za produkciju i agregaciju komunitarnih vrijednosti i interesa sa druge strane političkih partija, parlamenta i institucija javne uprave. S druge strane, radi se o areni koja je u pogledu na inovativne, imaginativne i kreativne potencijale za dugoročniju stabilizaciju demokratije u kontekstualnim uslovima tranzicijskih društava, nedovoljno istražena. Ovo se posebno odnosi na proaktivni i dinamički koncept civilnog društva sa visokom demokratskom relevancijom. I to zbog toga, jer upravo u sferi *Političkog* demokratski i civilnodruštveni uspjeh uvijek međusobno uže zavise, osobito jer dva presudna faktora za stabilizaciju demokratije i zaštitu ljudskih prava i sloboda ubuduće ne mogu više biti realizovani nezavisno od demokratskih stajališta aktera, koji oblikuju diferencirane socijalne i komunikativne arene. Pored toga, obje kategorije se uzajamno uslovljavaju. U odnosu na ovaj kontekst moguće je samo, sa stajališta uspješne demokratske evolucije, definirati novo sadržajno određenje i anticipaciju cilja koji, kako kontigenciju realizacije aspiracija aktera povećavaju, tako i djelatne strategije aktera uvažavaju, i na kraju svaki put raznovrsne demokratske zahtijeve od strane društva integriraju kroz kompatibilne forme reflektivne demokratije i demokratski usmjerene matrice za donošenje odluka.

Dalji problem je smanjenje konfliktnog kompleksiteta, odnosno inaugurisanje demokratskih i refleksivnih formi nenasilnog i pacifističkog odlučivanja o konfliktima. Takva određenja i anticipacija ciljeva samo su tada demokratski sposobni, ako oni djelatne mogućnosti civilnodemokratskih aktera održavaju i povećavaju, ne samo pojedinačne asocijacije, nego isto proširuju na ukupnu mrežu asocijacija, institucija i pokreta. Jer, ostaje da se prizna, da su pojedinačne asocijacije inkludirane u političke i socijalne strukture koje ograničavaju djelatni prostor *Pojedinačnog*. Na demokratskoj sceni otvaraju se, nasuprot tome, kontingentne mogućnosti djelovanja koje daleko prevazilaze uski akcijski horizont svakog pojedinačno odnosnog aktera. U pogledu na barijere u svakodnevnom praksisu aktera kod realizacije demokratskih normi i vrijednosti, na osnovu čega se manifestiraju parcijalna rješenja demokratije sa neznatnim demokratskim značenjem i mnogostruko se imobiliziraju još neiskorišteni demokratski resursi aktera, rezultira nužnošću za dopunjenim kooperativnim djelovanjem NGOs u formi mreže demokratski usmjerenih civilnodemokratskih aktivnosti. Tradicionalno probelmatičan odnos građana prema državi, etnička i religijska podjela društva i iz toga rezultirajući etnički konflikti, nedostatak demokratskih iskustava u političkoj kulturi, negativne reminiscencije na period autoritarne vladavine i neznatni legitimacijski resursi, kao i resursi uspjeha političkog sustava, glavni su razlozi za neuspjeh demokratskih reformi u društvima u tranziciji. Otuda se u takvim društvima izoblikovala defektna i vrlo nestabilna demokratija.

Literatura:

Croissant, A. Lauth, H. J. und Merkel, W. (2000). *Zivilgesellschaft und Transformation: ein internationaler Vergleich*, in: Merkel, W. (Hrsg.) *Systemwechsel 5. Zivilgesellschaft und Transformation*, Opladen: Leske + Budrich.

Dubiel, H., Frankenberg, G. und Rödel, U. (1989). *Die demokratische Frage*, Baden-Baden: Nomos.

Dubiel, H. (1994). *Der entfesselte Riese? Die „zivile Gesellschaft“ und die liberale Demokratie nach 1989*; in: Leggewie, C. (Hrsg.) *Wozu Politikwissenschaft?: Über die Neue in der Politik*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Götze, C. (2004). *Die Bedeutung von Staatsversagen und Anomie für zivilgesellschaftliche Organisationen: Beispiele aus Bosnien-Herzegowina und Albanien*, in:

Gosewinkel, D., Rucht, D. und Kocka, J. (Hrsg.) *Zivilgesellschaft - national und transnational*, Berlin: Sigma.

Götze, C. (2005). *Rudimentäre Zivilgesellschaft: das Rote Kreuz auf dem Balkan*, Münster: Lit.

Habermas, J. (1995). *Faktizität und Geltung. Beiträge zu Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

Habermas, J. (2001). *Zeit der Übergänge*. Kleine Politische Schriften IX, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

Lauth, H. J. (2003). *Zivilgesellschaft als Konzept und die Suche nach ihren Akteuren*, in: Bauerkämper, A. (Hrsg.) *Die Praxis der Zivilgesellschaft. Akteure, Handeln und Strukturen im internationalen Vergleich*, Frankfurt und New York: Campus.

Lauth, H. J. und Merkel, W. (1997). *Zivilgesellschaft in Transformationsprozess*, Mainz: Johannes Gutenberg Universität.

Merkel, W. und Puhle, H. J. (1999). *Von der Diktatur zur Demokratie. Transformationen, Erfolgsbedingungen, Entwicklungspfade*, Opladen/Wiesbaden, Westdeutscher Verlag.

Merkel, W. (1999). *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*, Opladen: Leske + Budrich.

Merkel, W. (2000). *Systemwechsel 5. Zivilgesellschaft und Transformation*, Opladen: Leske + Budrich.

Müller, H. (1997). *Zivilgesellschaft als friedenspolitisches Projekt?* in: Vogt, W. R. (Hrsg.) *Gewalt und Konfliktbearbeitung*, Baden-Baden: Nomos.

Rüb, F. (2000). *Von der zivilen zur unzivilen Gesellschaft: Das Beispiel des ehemaligen Jugoslawien*, in: Merkel, W. (Hrsg.) *Systemwechsel 5. Zivilgesellschaft und Transformation*, Opladen: Leske + Budrich.

Thaa, W. (1996). *Die Wiedergeburt des Politischen. Zivilgesellschaft und Legitimitätskonflikt in der Revolution von 1989*, Opladen: Leske + Budrich.

Wogt, W. R. (1996). *Zivilisierung und Frieden - Entwurf einer kritisch reflexiven Friedenstheorie*, in: Mader, G. und Wogt, W. (Hrsg.) *Frieden durch Zivilisierung?* Münster: Agenda.